

Михаилин өк, көгшн эд некч Василиса Кузьминична, көвүндан гер авч өгхәр кестас нааран болгъадж тоолдж бедвр кегъа. Заводт инженер болдж көдлджәх көвүнәнн джалвн әдлвртн әлвгәр күрдг билә, тегәд чигн Василиса Кузьминична әврәнн джалван хоршуллгъна кассд дүрдг бәәсмн. Насн ирсн бийн, хара бәәхдән аагъад, пенсд гархдан өн адгъжасн уга.

— Бийг гем угав, пенсд гархдан адгъад яхв? Мишуткан гер авхла, тегәд гарнав, — гидж, пенсд бәәдг әврәнн белвсн әкч Капиталинд, әнүнә тускар күүндвр әклсн цагт Василиса Кузьминична келдми.

Василиса Кузьминична залунь хо-йр ик көвүтәгъән дәәнд алгдла, тегәд чигн цуг әврәннн дуран, зүркнәнн халуи цусан багъ көвүндән эн өгд бәәсмн. Михаил чигн бас гним ханлт та, килмджтә дурарн хәрү өгдг билә. Эн хойриг шуд әккөвүн хойр гидж келдж болшго билә — эн хойр хооридан хойр ик иньгүд кевтә бәәдг бәәсмн. Михаил зүткдж көдләд, заочн аспирантурт сургъуль сурад, спортд икәр орлсна. Зуг гер авхдан эн адгъдо билә. Зәрм-зәрмдән Василиса Кузьминична седклинь уутърулдж харнъгъурулдг ор ганцхн үүлн, — минь эн бәәсн болхми.

«Әнүнә үүрмүдн цугтан гер авч-хачкв», гидж гунддж, зәрмдән нам дотран бизгәлдж Василиса Кузьминична ухалдми. Сәәхн гихлә, сәәхн, нургъта-турута. Тиньгр болчкад, ил цагъан седклтә күн... Дурта күүкән шүүдз авч чадхми... «Иир хая-хаяд, зуг нег әвн болсн цагла, ардн орсн болдж бийән медүлшгогъар сагддж Василиса Кузьминична сонъсхдз сана орулдми;

— Мишутка, кукм минь, гермал болх цагчн ода бийн болад угай? Гучнд өбрддж йовналмч...

— Меджәнәв, меджәнәв, чамд юн кергтәгъинь! — гидж келәд, Михаил экән күүддз инәдми. — Ачнран таалх дурчнн күрчәнү, көгшә? Ачнр чамас холд одхн уга! Зуг аспирантураи төгсәх цаг өгич... Не, тингтлән бидн хойр муугъар бәәнүвдн, әәдз? — гидж эн, хәрү бийн сурдми.

Уга, әдн муугъар бәәсн уга. Әдн сәәнәр бәәцхалә. Болв көвүн гер авлго үлләд, улм удандан бәәх дутм Василиса Кузьминичнад ик әвго, заянас хаджгър юмн болдж медгәд бәәв. Әнн нам, әнүнә бийинн ухәгъар болхла, ямаран гихв, нег ик гидг әвго бәәдл болдж тоолгдджана. Эн диг-даран уга бәәдл негл эн бийн гемтә кевтәгъар, әмтнә чирә хәләхдән әнүнә ичәнн күрдг болад ирв. Василиса Кузьминична нуувчинәр, йосндан джилвддж ачнрар күсл кегъад, дәнә әәмштә нег цагла геесрсн шуугата бұлән ухалдж зөвдми. Ачнрнн бусләд авчксн, ююна чигн зовлн угагъар шуугладд наадлджәх әврәннн үүрмүдән үзхләри, Василиса Кузьминична йосндан джилвддж үлү үздми, минь ним цаглари эн икәр ганцарддг билә.

Нег дакдз, майин нег шинин байрин өдрлә, көвүн цань уга байрта, чирәгъасн герл гарсн, демонстрацас хәрдж ирв:

— Әәдз, байрл! Шавшлгәнд «берчн» үзгддәнә! Аш сүүлдн, көвүнчнн гахульд торч оду!

Василиса Кузьминична аргъулхнар — ах! гилгәнлән, гартасн тарелкн шувтрдж унад, хамхрад одв. Ягъсн медгдлго, генткн зүркнн хавчгдсн болад одв. Василиса Кузьминична аргъул доргшан шувтрдж, стул деер суув. Михаил эк талан гүүв...

Хойр сар болад, Михаил гер-мал болв. Василиса Кузьминична күчнәс зүткә бәәдз, ик өргмджтәгъар, хуучна кесг авъяс орлуулдж хүрминн келгүлв. Хүрмд, дуулдг хуучна кесг ду дуулдхла, профессорин герги, күүкнә әкн, наад бәрхдән невчк өршәсн бәәдлтәгъар инәмслв, болв профессор бийнн кезән-кезәнәк ним хуучн орсн авъясмуд үзчкәд, икәр батхдз уйдв.

Ода Василиса Кузьминична бийән ик хүвтә күн гидж тоолджала: бер бәәнә — ачир чигн үүдх. Рита Михайлас нәәмн насн дү бәәдз. Шинькән медицинск институт төгскхләнн, Михайлин көдлджәсн заводур әнүг цевр-цеврин әмчәр йовулсн бәәдз. Бичкн бер тиньгр, сергнн-дергнн болсн деерән пианин цокад, сәәнәр дуулдг бәәдз, тегәд эн хоюри — Василиса Кузьминична чигн, Михаил чигн, — әнүг нам альдән бәрхән медж әс чадцхав. Цуг бәәсн бәәдл-джиргәл берин дурн-седклд багтагдв: «Риточка седлә»... «Риточка сурла»... «Риточка дарунь ирх»...

Көвүн, бер хойран көдлмштнн гаргәд йовулчкад, Василиса Кузьминична хөрн метр ик өрәгъән әргүлдж хәләджәгъад, толгъагъан заальдж, цагъан санатагъар бурдми: «Негл Мамай дәврәд гарч одсна әдл»... Михаил институтд әкләд орснасн авн эн өрәгъән «Мишуткин кабинет», — гидж бахмджтагъар Василиса Кузьминична нерәдчкәд, бийнн нег бичкн өрәдән бәәдми, терн өнд хот-уудг өрәнн чигн болдж цергдг билә. Василиса Кузьминична гучи джилнн әргцд әврәннн бәәдг өрәсән

үзәмдз болн дүнәгә дигтәгъар бәрджәсн өн, ним дигтә-дарата бәәдлд цуг өрк-бүлән бас дасхчксн болдг. Ода, өрүн болгън «Мишуткин кабинет» ордж ирхләри, хамг гер дотрк өлг-әднн кезәд чигн әврәннн ормдан бәәдг, урдз сәәхн, цевр өрәгъән тәнәдгән өн уурв. Болв эн үзгдджәх шинн килмдз әнүнд зовлн болх биш, нам байрлулдми. Стулмуд, тумбочкс, ширмс деерәгъур, нам дотргә әтажерк деерәгъур чигн таартгәд цацад хәлчксн бериннн бишмүдинн, блузкннн, үмглдсн косинкснн тагчкар, күләцдз хурадж авдми. «Ода бийнн багъ — гидж Василиса Кузьминична дотран сандми. — Невчк иджлдх, күүкд гарх. Тер цагт — талдан болх»...

Медмджән угагъар кесг сармуд, ниссн әдл, давад одв. Әднә бийсднн гичнр ирх, әс гәдз әдн гичнд одх, зәрмдән хадмудиндән гич болх, мелнигәд сул асхн болдган уурв. Василиса Кузьминична күүкдән хая-хая өрүнд, үлләд үзг болв. Нигдз цааранднн бәәдз болшгогъинн, Михаил медәд ирв. Диссертациян өклз зөвтәлм. Әнүнәнн тускар гергиләри күүндхәр әс сөрдз үзв. Болв, Рита цегәхн хойр хар нүдән зертәлгәдз, әм авршго бәәдлтәгъар хәләджәгъад сурв:

— Нә сән, чи лабораторт, библиотекд одад бичәд, көдләд суухч. Би асхиднн ю кехмб тегәд?

— Чи, Риточка бас. Чамд умшджах кергтәлм. Аспирантураи тускар чамд чигн бас санх кергтә болвзго? Рита гочкндз инәв:

— Мишенька! Кезәнн бидн бәәхмб тегәд? Нә, залу күүнд болдж чигн бәәнә. Тер мана папа — бас тим. Нанд юмб? Би көгшн күүкн бишлм...

Миахил юн гидж хәрү өгхән медж ялад, геегәд хуурв. Рита терүг күүддз авад үмсчкәд, инән бәәдз цааранднн келв:

— Нә, чи, номта залу, үүнд гертән бич, көдл! Би, чамд саалтг боллго, әврәксүрн однав. Әндр әәджинд әмтн хурхми. Дуусчкад нанд зәнәг-лчк. Намаг тосдз ав.

Тингдз келчкәд, эн гүүтгәд гарч ирв: әндртнн эн әкүрн өдми, маньг-дуртнн үр күүкнүрн... Урнә тускар тоолвр кедж ода Михаил чигн саналддг болад ирв. Чикднн келхд, ода бийнн йоста өрк-бүл гидж әдннн келдз болшго. Зуг тиньгр таньгәр, ни-ни-цигъгү хамдан бәәлгән болдж гарчана — нань юмн төрүц уга. Нег бичкн үрн бәәсн болхла, Ритаг залугъурнн болн әнүнә әкүр өбрдүләд, Василиса Кузьминична кесг джилдән күсл кедж йовсн өрк-бүл бүүрхднн нөкд болх бәәсмн. Әнүнә тускар әкләри Михаил күүндвр келә билә — ичдг бәәсмн, әкнн болхла, бас гольштлад, Рита бийнн мел «нуучкасан» шимидж улго үүнд келх гидж күләгъад, ююна чигн тускар көвүнәсн сурлго бәәв.

«Нууджасн» зуг джил давчкад ич илдв. Гергән күндрокнн медчкад, Михайлин зүркнн әкүр дурар дүүрч деврәд, шинәс күч авч бульгвл. Аш сүүлдн! «Чи, ман хойр деер нег күн неми гиджәнә... «Әнәкр, әнәкр, күүкн минь! Әврән бийчнн күүкдлә әдлч»... Әнүнә өмннн өвдгдз зогсад, гаринн тач авч үмсн бәәдз, нарта орчлнәгд цакад нег шин кү, Михаилд ювү әс гидж күүк өгч чадхд белн, эн баахн цогцит Михаил кезә чигн үздз медәд уга ханлттагъар бахтдз, өврдз хәләв.

— Чи юнәгәд иштлән нанур хәләгъад бәәнәч, Мишенька? — гидж Рита Михайлин толгъан үсинн имрдз, халхинн альхарн илв. — Зуг би чамд келх зөвтәв... Чи зуг әврәннн гергндән бичә уурл... Рита терүт ма-нәнагъаснн үмсв. — Нә сонъс: — Керм чини әәджчн әврәннн әкүрн оч бәәх зөв өгсн цагт, тегәд би күүкдән үлләджәнәв. Хойр әмгн хамдан бәәтхә. Бичкн өрәгъарн бидн күүкдинн өрә кечкхми. Тер цагт әвртә сән болхми!... Керм әкчн зөв өгл уга бәәсн цагт, аборт кечкнәв. Би хамдан бәәшгов...

Байрар дүүрчксн седкл дарунь унтрдж өгл уга бәәв. Михайлин чирәнн ода бийнн байрар герлтә бәәнә, ода бийнн Ритан гаринн әврәннн гартан шахдз эн атха бәәнә. Ритан амнас минь ода алдрдж гарсн үгмүд, Михайлд дегд кецү, дегд өршәнәгъ уга болдж меддв. Рита болхла, үрвәд, ик керг кевтәгъар, негл шин бишмүд уюлхин тускар күүндвр кеджәх мет, цааранднн келв:

— Чини әәджчнн — ода бийнн гем-шалтг уга, заглюн герчн. Бидн теднүр гич болад ирәд бәәхвдн. Ямаран әвртә! Би чамд иләрнн келджәнәв, нег аборт би кечкләв... Би нег дакдз әәджиндән хончкад, маньг-гълуртнн дежурствд очанав гидж, чамд телефонгъар келсим, медич?

— Михаил, негл юмн хатхсн мет, өсрдз босад зогсв:

— Ягъджанач, Мишенька? — гидж Рита тер кевтән, адгъм угагъар цааранднн келв. — Юн дала әәмштә юмн бәәнә үүнд? Бидн тингд ми-ни әәджтә зөвчлләвдн. Чамаг нам ягъад бәәвчн, әврәннн өкән хәйдз сәлдж гаршготъинн медчкад, невчк күләгъад, мана ухан-седклд чамат невчк дасххми гидж, минн өкм келв...

Күүкд гарсн цагт би көдлмшән хәйч-кнәв. Чини болн минн әәджир ирч-кәх. Ирәд нанд...

— Бичә ду гар!

— Ду гарнав! — гидж Рита дж-ингдз хәәкрв, әнүнә чирәнн уурлсн миснн өнәг гарч, му дүрсн гарв. — Ду гарлго бәәшгов! Чи даньгинн әврәннн өкән альдән тәвхән медлго, гүүтгәд гарнач! Терчнн чамд, нанас үнтә... Намаг үзджәхш гидж, чи медджәнч? Намаг үмсчкәд, эн бөләд одвза гисн бәәдн гарад, терүнүрн гүүтгәд однач. Болх ода нанас эинь! Әс гидж би — әс гидж терчнн! Терүгичнн сонъсх дурм күрчәхш...

— Бичә ду гар! — гидж ууртан бүтдз Михаил хәәкрв. — Әс идж...

— «Әс гидж» гисн — юмб? Ягъ-нач? Цокнч? Цокдз үз, аргъта болхла! Би ода әврәксүрн йовджанав. Би чамд кергтә болхла, — әврәнн ир-чк, керго болхла, — буйн болхла!

Василиса Кузьминична дигтә эн асхн әврәннн әкүрн одад, кесгтән теңд бәәчкәд, зөвәр ора болсн цагт герүрн хәрдж ирв. Михаил дивана өнцгт чирәгъән шургъулчкад, түргүр кевтдз, өкнн герүр ордж ирсн бийнн толгъагъан чигн эн өндәлтгөн уга. Василиса Кузьминична зүркнн пард гигъад одв:

— Ягъвч, Миша? Гемтвч? Риточка ода чигн ирәд угай?

Михаил босад, цуттнн әкдән келв.

Кесгтән хоюри тагч сууцхав. Цомасн болад, генткн көгшрәд одсн әк-иннн чирәг зовлнәшдз хәврәгъаснн шиндлдж Михаил хәләв. Генткн әк-нн төвшүнәр әкләд үг келхлә, Михаил чочад, өсрәд одв:

— Асхн дорхнн, өрүн цецн бөлд-ми, көвүн минь! Ода унтий.

Болв Василиса Кузьминична унт-хар чигн седджәсн уга билә. Көвүн-дән чигн, бийдән чигн уха туньгъах цаг өгх кергтә болв. Сөбони дуусн хойр нүдән чирм гидж харгъулл уга бәәчкәд, көвугъән бас әс унтсннн медә бәәдз, өр шарллгъна босад, көвүнәннн орнур өбрддз одад, көл-днн суув.

— Нә, минн ухалсм ән, Миша. Чи, ман хойрт ода гемтәд күн уга. Ямаран кү авчачан чи сәәнәр медж авч чадсн угач, би болхла... би дегд удан күләчксндән, терүт ирхләнн байрлхларн, нам нүдм цәәдз одсн бәәдз... Ода тегәд яхмб? Минигъ-әр болхла — нанд Капиталинүр нү-үдз одх кергтә.

— Әәдз!

— Аргъулддз. Чини джиргәлчнн өмнчнн бәәнә. Терчнн бас зүйлм. Нә, чи хәйчкх терүт... Кенд терчнн керг-тәв, тер бәәдләрн? Ямаран чигн кө-длмш келж чадшго. Хәдзгър хаалгәд орад чигн одхми болджана. Юн гидж чи санджанач — тер цагт чи, ман хойринн седкл амр бәәхий? Йов, Мишутка, дахулад авч ир. Ягъад болвчн үрән үлдәх кергтә. Күүкдтә болчкх-ларн, зәрмнн өврм дүнәгәгъар онь-дардж өдми. Күн болгънд очна чи-гә сәнн бәәдми. Терүтинн малтдз авад, үләдз шата...

Михаил тагчг, дун уга. Иим шин-двр авлгән әкднн кедү болдж туссинн эн медджәнә. Әнүнд ним, чееджин чилшго ик зовлнн өгәд орксндән би әврән, ганцхн би гемтәв, — гидж Михаил санв. Минь ода әнүнә седк-линн невчк теншәрүлдж, ухәгъинн саатулхинн төлә, әнүнә седклинь те-вчәд, сансн санагъиннн күцәхлә, тегәд оч седклинь невчк төвкхиннн Михаил меджәнә. Талданар йирин эн зөв өгшго. Болв, әмән хәәрлго, ним ши-идвр авондән минн өкм зөвтәй тегәд?

Иим гундлтагъар төгссн, гер авл-гъна тууджан цуттнн нанд келчкәд, «минн өкм зөвтәй тегәд?» — гидж Михаил сурв.

Терүнд хәрү өгхд йир түрү болв. Йосар болхла, ах сургъуль төгсксн әмч болдж көдлджәх, юн сән, юн муугъиннн медх зөвтә, әврәннн гар-гъсн үүлдән хәрү өгч чадх, гем-ша-лтг уга, хөрн дөрвн наста күүкд күн. Болв минь эн, бәәгъад бәәсн кевнн ән, — гичтн тоолврта, бийннәгч, за-лху, ямаран чигн диг-таг уга. Наснн туршарт бәәгъад, күүкдән өскәд, ге-риннн өнцг болгънн, гер дотр бәәх тоотснн цугъарн зүркнднн хәәртә, гарлсн улсинн уга бийнн, бәәснлә әдл тоолулад дасхчксн, ачнран өскдз таалхар күсл кеджәсн, медәтә күүкд күүт гертәсннн көбдз гаргъна гидг, күн биш, өршәнәгъу уга йовдлинн, Ритад медж аргъ уга... Заргъла хар-гъуль дүнәгә үүл, эн Рита татон уга. Чам үүнә гаргъсн тоот үүлдөрмүдинн утнн коллективд тәвдз күүндвр едж чигн болшго. Нә, ода әнүт ях-мб? «Ай, үзгән әдл цааран», — ги-тәд келчкхми: тингхлә, дегд амр!

Василиса Кузьминична нам зөв-сөвтәл: сургъмдз өгәд, әнүт чиклдж үзхми. Коллективнн тус болх гәзртнн, коллективнн дөнъгиг чигн олзлхми. «Үрүй? Келж үг уга. Зуг үүнәс та-дан ода деерән аргъ уга болдж мед-джәнә.

Би тингдз Михайлд келүв. Болв седклинь төвкндз өгш. Василиса Кузьминична дөнъгәд келчкәд, чи-кәр кевүв гих бат иткл бийдм уга. Рүн цевр, сәәхн цагъан седклтә Михайлин ацан, кецү күнд болн ги-жәнә.